

УДК 005.3+37.091.113+371.2

ЦІСЮАНЬ ВЕЙ,

аспірантка кафедри управління освітніми
закладами та державної служби ДЗ
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
ім. К.Д. Ушинського»

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПЕРТИЗИ У СФЕРІ ОСВІТИ

У статті презентовано сутність явища «експертиза», його специфічні особливості, що виявляються у сфері освіти, узагальнено і систематизовано погляди вчених щодо функцій, завдань та різновидів експертиз в освіті, уточнено сутність понять «експертиза», «моніторинг».

Ключові слова: експертиза, освіта, моніторинг, функції експертизи, різновиди експертизи.

Постановка проблеми. Експертна діяльність в системі управління освітою – один з ключових механізмів регулювання розвитку системи в цілому і окремих її компонентів. У сучасному освітньому просторі України навчальні заклади стали повноправними суб'єктами ринкової економіки, отримали право самостійно визначати напрями свого розвитку, цілі і методи їх досягнення. Динамічно зростає потреба в різних експертних оцінках, що стимулює як діяльність відповідних інститутів, спеціалізуються на аналітиці та прогностиці в сфері освіти, так і розвиток педагогічної експертизи. На відміну від звичних для освітньої практики систем «інспекторської» оцінки, експертиза покликана виконувати інший тип завдань: всебічний аналіз і дослідження елементів освітньої системи, розробку рекомендацій щодо розвитку. Ці функції є новими і нетрадиційними для управлінської ланки сфери освіти, що визначає виникнення труднощів при їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений термінологічний аналіз поняття експертиза дозволяє більш детально визначити сутність цього явища і його специфічні особливості, що виявляються у сфері освіти. Найбільш важливими в цьому огляді представляються роботи Н. Алексеєва, О. Анісімова, С. Братченка, В. Гуружапова, Ю. Громика, Г. Іванченко, Ю. Казакова, М. Косарева, М. Князевої, С. Косарецького, А. Леонтєва, Д. Леонтєва, О. Лебедева, Т. Мерцалової, В. Панова, О. Тарасової, В. Слободчикова та ін.

У даний час особливо плідно розроблені такі види експертизи як: гуманітарна експертиза освіти (В. Бакштановській, Б. Юдін, Т. Ашмарін, С. Братченко, Г. Тульчинський); психолого-педагогічна експертиза в освіті (Г. Мкртчян); психолого-соціальна експертиза в освіті (В. Ясвин). Наукові основи для здійснення експертизи інноваційної діяльності в освіті порушують у працях Д. Іванов, Т. Новікова, Г. Прозументова та ін.

Мета статті – узагальнити та систематизувати погляди вчених щодо функцій, завдань, різновидів експертизи в освіті, презентувати сутність явища і його специфічні особливості, що виявляються в освітній сфері.

Виклад основного матеріалу. Складність і багатоаспектність експертизи зумовлює існування різноманітних трактувань цього поняття, найчастіше через зіставлення понять «експертиза» та «моніторинг». Небезпідставно вчені (А. Моїсєєв, О. Моїсєєва, Т. Мерцалова, С. Косарецький та ін.) наголошують, що при всьому різноманітті трактувань експертизи ніхто не відмовляє їй у статусі методу наукового пізнання, водночас має ряд відмінностей. Від власне наукових досліджень експертиза відрізняється завданнями, а саме: якщо наукові дослідження орієнтовані, перш за все,

на отримання нового знання, то головний сенс експертизи полягає в проясненні даної реальності як такої. Порівнюючи з моніторингом експертиза менш технологічна, менш орієнтована на норми і стандарти, а більше – на цінності і смисли. Вчені наголошують, що істотно відрізняється експертиза і від класичного експерименту, оскільки останній обов'язково передбачає вплив на природний хід подій і контроль над «основними змінними» [1, с. 12].

М. Князева розглядає експертизу через зіставлення понять експертиза та моніторинг, де «моніторинг» тлумачить як постійне спостереження за яким-небудь процесом з метою виявлення явища, його відповідності бажаному результату або вихідного положення, а «експертизу» розглядає як аналітичну процедуру, що спрямована на отримання аргументованого уявлення про стан результату (цілісного об'єкта) освітньої діяльності [2, с. 214]. Експертизу в освіті презентує як процедуру вироблення рішення незалежною компетентною особою на основі її ціннісного самовизначення і узгодження з цінностями і цілями інших суб'єктів експертизи. С. Братченко експертизу розглядає як особливий спосіб вивчення дійсності, який дозволяє побачити і зрозуміти те, що не можна просто виміряти або обчислити, здійснюється компетентними і незалежними фахівцями (експертами), в якому представлено думку відповідного рішення експертів, якому надається вирішальне значення [3, с. 14]; О. Ігнат'єва – як особливий вид дослідження, спрямований на подолання недостатньої і несистемної інформації з досліджуваного питання [4].

Підсумовуючи зазначимо, що ключовим у цьому розумінні експертизи є слово результат, під яким розуміють будь-який цілісний об'єкт, параметри якого розпізнавані і взаємопов'язані.

У практиці оцінки результатів освітніх процесів традиційно визначають два основних підходи: інспекторський (здійснюється методом шкалювання, порівняння з еталоном, фіксації статистичних даних) і експертний (виходить з оцінки стану справ у даній установі визнаним фахівцем у даному напрямку). Водночас необхідною умовою ефективності експертизи є визнання компетентності і авторитету експерта колективом установи, де здійснюється експертиза.

Таким чином, експертизу слід відрізнити від консультування, інспектування, дослідження. Іноді експертом називають будь-яку особистість, до якої звертаються за судженням або яка самостійно добровільно висловлює свої міркування щодо публічно сформульованих питань.

Експертиза відрізняється від інспектування та консультування незалежним експертом, а також тим, що експерт завжди представляє інтереси істини, а не замовника. На думку О. Анісімова, принципове розрізнення інспектування і експертування відповідає двом основним орієнтаціям: контрольній-корекційній (аналіз підпорядкований знаходженню заходів невідповідності готовій формі діяльності, щоб забезпечити відповідні корекційні дії для відновлення відповідності реальному дії відомій нормі) та розвивальній (невідповідність колишній нормі діяльності, не виступає чимось негативним, вихід за межі норми розглядається як умова переходу до нової норми або до нового зразку діяльності, чимось більш досконалим).

Наголосимо, що майже кожна організація, що фінансує, реалізовує різні програми, звертається до експертизи. Це відбувається на будь-якому рівні: локальному, державному, міжнародному. До експертизи звертаються як фонди, так і громадські або державні організації. Програмам і проектам потрібна експертиза для сертифікування – підтвердження обґрунтованості їх існування, витрачання коштів, досягнення поставлених цілей.

Водночас, на погляд Т. Новікової, експертну діяльність слід розглядати як особливий тип дослідницької діяльності, де об'єктом вивчення є практика, що

розвивається. У загальному випадку експертиза може бути орієнтована на три мети: по-перше, оцінка ступеня відповідності розглянутих матеріалів деяким нормативним моделям; по-друге, розуміння авторського задуму, вихідної проектної ідеї; виявлення цільових орієнтацій проекту і його ціннісно-сміслових підстав; по-третє, оцінка діяльності проектувальників з опрацювання інноваційного проекту.

Г. Мкртчян сформулював найбільш загальну характеристику відмінних особливостей експертизи в сфері освіти, а саме: використання гуманітарної методології пізнання; гнучкість у застосуванні конкретних методів і засобів вивчення; практикоорієнтований характер експертного дослідження; розвивальна, що підтримує спрямованість [5].

Співвіднесення даних характеристик системи освіти і специфіки умов використання експертизи безпосередньо призводить до розуміння необхідності включення експертної діяльності в освітній сфері. Експертизі піддаються освітні проекти і дослідно-експериментальна робота, програми розвитку освіти і нормативно-правові документи, педагогічна діяльність вчителів у ході атестації та їх інноваційні розробки, авторські програми і навчально-методичні комплекси. Активно вводяться в обіг нові поняття: «психолого-педагогічна експертиза», «педагогічний аудит», «гуманітарна експертиза» тощо. Водночас можемо констатувати, що поряд з навчально-методичною, науково-дослідницькою та інформаційно-аналітичною діяльністю, експертна робота стає однією з провідних у сфері інтересів регіональних інститутів розвитку освіти.

О. Ставицький, М. Стасюк наголошують, що саме гуманітарна експертиза в освіті забезпечить своєчасне виявлення і вирішення соціальних проблем, сприятиме особистісному зростанню усіх учасників навчально-виховного процесу. Тлумачать її як системну комплексну міждисциплінарну діагностику, що забезпечує важливу функцію контролю та організації навчального середовища [6].

Вагомий внесок в осмислення суті експертизи в сфері освіти вніс Н. Алексєєв. Вчений сформулював основні принципи характеристики сучасної експертизи, а саме: по-перше, переважна більшість сучасних експертних процедур, включаючи і методи їх статистичної обробки, плануються або за принципами кваліфікації деякої якості, або за принципами кваліфікації виконання; по-друге, розвиток експертизи як особливого виду діяльності не скасовує цих підстав, а змінює їх функціональне навантаження, тобто під час виконання експертизи включають експертизу якості продукту як її частину; по-третє, принципова обмеження експертизи перших двох типів складається в тому, що експертують уже наявне або (в часовому плані), що вже відбулося [7].

І. Іванов констатує, що експертиза освітнього процесу складається і передбачає: експертизу освітніх проектів і програм; експертизу педагогічної діяльності; експертизу експериментальної діяльності; експертизу інноваційної діяльності; експертизу управління якістю освіти [8, с. 258].

В. Редюхін визначив основні функції експертизи в освіті: аналітична (аналіз ситуації в освітній установі щодо його соціокультурного оточення на державному, регіональному або муніципальному рівні); проектувальна (надання допомоги педагогічному колективу на етапі розробки задуму інноваційного проекту і способів його реалізації); розвивальна (виявлення потенційних можливостей, проблем, невикористаних ресурсів); оцінна (визначення наявності необхідних результатів і її соціальну значущість як у контексті вироблених змін у навчальному закладі, так і в межах програм розвитку муніципального рівня і в цілому освіти); консультативна (здійснення консультативної допомоги вчителям і керівникам освітніх установ у процесі супроводу реалізації навчального процесу, проекту тощо); рефлексивна

(організація осмислення колективом освітнього закладу за весь період реалізації проекту, проблем і його результатів під час здійснення внутрішніх і зовнішніх експертиз); моніторинга (постійне відстеження ходу робіт для визначення відповідності поточного стану справ з планом).

В експертології диференціюють типи експертиз: наукові (усі відомі експертизи, де використовуються наукові методи, зокрема і педагогічна експертиза) і ненаукові (релігійна і народна) [4]. Серед кластера наукових експертиз виділяється три основних види: техніко-економічна, екологічна та гуманітарна. Гуманітарна експертиза, до якої відноситься і експертиза в сфері освіти, трактується як особливий вид практичного застосування комплексу наукових знань про мораль і виховання, організованих навколо етичного ядра – прикладної етики [9].

Аналізуючи особливості освіти як багатовимірної, поліфункційної системи Ю. Громико [10] розширює межі впливу експертизи на освітню сферу. Як її основні функції вчений виділяє: експертну (захист системи освіти і аналізу наслідків включення в практику тих чи інших нововведень); і моделювання (проектно-конструкторська побудова нової освітньої функції в системі освіти). На думку вченого «експертиза» забезпечує включення в аналіз освітнього процесу, його організації, результатів і наслідків значну кількість освітніх і позанавчальних різнопрофесійних позицій.

Висновки. Підсумовуючи зазначимо, що вчені визначають експертизу у вузькому сенсі (спирається на безпосередні судження експертів і застосовує метод їх опитування) і широкому (використовує більшу кількість джерел експертної інформації і широкий спектр методів її отримання та обробки, виявляється ближче до дослідження, ніж до опитування).

Поняття «експертиза» та «моніторинг» не є тотожними, оскільки моніторинг включає постійний збір інформації про хід роботи, свого роду сканування ситуації з метою своєчасного виявлення труднощів, збоїв, проблем і їх вирішення, а призначенням експертизи в освіті є особливий спосіб вивчення освітніх процесів і явищ, котрий полягає саме в тому, щоб служити засобом такого самопізнання, рефлексії його розвитку.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці методики підготовки менеджерів освіти до здійснення експертизи в освіті.

Список використаної літератури

1. Организация профессиональной и общественной экспертизы программ развития и образовательных программ учреждений общего образования: / Сост. и ред. Т.А. Мерцалова, С.Г. Косарецкий. – М.: АСОУ, 2006. – 192 с.
2. Князева М.М. Экспертиза образовательных проектов // Школьные технологии. – 2001. – №2. – С. 210-229
3. Братченко С.Л. Введение в гуманитарную экспертизу образования: психологические аспекты / С.Л. Братченко. – М.: Смысл, 1999. – 137 с.
4. Игнатьева О.А. Институт экспертизы как предмет научных исследований: социологический аспект // История и социально-образовательная мысль. – 2013. – Вып 6. – С.125-127.
5. Мкртичан Г.А. Мотивационно-целевые компоненты экспертной деятельности в образовании / Г.А. Мкртичан // Психологическая наука и образование. – 2002. – №1. – С. 98-104.
6. Ставицький О.О., Стасюк М.І. Теоретичний аналіз гуманітарної експертизи в навчальному закладі [Електронний ресурс] / О.О. Ставицький, М.І. Стасюк. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/...82.../stavick.pdf
7. Алексеев Н.Г. Принципы и критерии экспертизы программ развития образования / Н.Г. Алексеев // Вопросы методологии. – 1994. – № 1-2. – С. 59-68.
8. Иванов Д. А. Экспертиза в образовании / Д. А. Иванов. – М.: Академия, 2008. – 336 с.
9. Бакштгановский В.И. Гуманитарная экспертиза / В.И. Бакштгановский. – Тюмень, 1990. – 180 с.
10. Громико Ю.В. Проектирование и программирование развития образования / Ю. В. Громико. – М.: МАРО, 1996. – 546 с.

References

1. Mertsalova, T. A., Kosaretskiy, S. G. (2006). *Organizatsiya professionalnoy i obshchestvennoy ekspertizy programm razvitiya i obrazovatelnykh programm uchrezhdeniy obshchego obrazovaniya*. Moscow: ASOU (in Russ.)
2. Knyazeva, M.M. (2001). Ekspertiza obrazovatelnykh projektov. *Shkolnyie tehnologii*, 2, 210-229 (in Russ.)
3. Bratchenko, S.L. (1999) *Vvedenie v gumanitarnuyu ekspertizu obrazovaniya: psihologicheskie aspekty*. Moscow: Smyisl (in Russ.)
4. Ignateva, O.A. (2013) Institut ekspertizy kak predmet nauchnykh issledovaniy: sotsiologicheskiy aspekt. *Istoriya i sotsialno-obrazovatel'naya mysl*, 6, 125-127 (in Russ.)
5. Mkrtychan, G.A. (2002) Motivatsionno-tselevyie komponentyi ekspertnoy deyatel'nosti v obrazovanii. *Psihologicheskaya nauka i obrazovanie*, 1, 98-104 (in Russ.)
6. Stavtyskiy, O., & Stasiuk, M. (2010) *Teoreticheskiy analiz humanitarnoi ekspertizy v navchal'nomu zakladi*. Rezhyim dostupu : www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/...82.../stavick.pdf (in Ukr.)
7. Alekseev, N.G. (1994) Printsipy i kriterii ekspertizy programm razvitiya obrazovaniya . *Voprosyi metodologii*, 1-2, 59-68 (in Russ.)
8. Ivanov, D. A. (2008) *Ekspertiza v obrazovanii*. Moscow: Akademiya (in Russ.)
9. Bakshtanovskiy, V.I. (1990) *Gumanitarnaya ekspertiza*. – Tyumen (in Russ.)
10. Gromyiko, Yu.V. (1996) *Proektirovanie i programmirovaniye razvitiya obrazovaniya*. Moscow: MARO (in Russ.)

QIXUAN WEI,

Postgraduate student of the Educational Institutes Administration and Civil Service Department South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushynsky

SPECIFIC FEATURES OF EXPERTISE IN THE SPHERE OF EDUCATION

Introduction. The transition of educational institutions in the mode of development requires the creation of an expert-analytical mechanisms. These mechanisms provide evaluation of the effectiveness and prospects of the processes that occur and forecasting possible trajectories and potential risks.

Purpose. To summarize and organize the views of scientists on the functions, tasks, kinds of expertise in education, to present the essence of the phenomenon and its specific features that are found in education.

Methods. synthesis and analysis of administrative, educational, psychological literature that reveal the modern functions, tasks, kinds of expertise in education; method of comparison.

Results. It is determined that expertise in education has great scientific and practical value in each specific area, has its own specific objectives, methodology, criteria, and procedures of the organization.

It is proved that the expertise should be distinguished from consulting, inspection, research.

It is proved that the practice of evaluating the results of educational processes traditionally defined two main approaches: inspectorial (performed by scaling method, compared with the benchmark, recording statistics) and expert (based on an assessment of the situation in the institution by the recognized expert in this area).

The functions of expertise are determined as the following: analytical, designing, developing, evaluation, counseling, reflexive monitoring.

Expertise of the educational process includes: expertise of educational projects and programs; expertise of educational activities; expertise of experimental activities; expertise of innovative activities; examination of quality management in education.

Originality. is based on a generalization and systematization of approaches to the functions, tasks, kinds of expertise in education, clarify the concepts of "expertise", "monitoring" in modern scientific discourse.

Conclusion. The concept of «expertise» and «monitoring» are not identical. Scientists define expertise in a narrow sense (based on direct expert judgment and apply the method of survey) and wide sense (using more sources of expert information and a wide range of methods of obtaining and processing, is closer to the investigation than the survey).

Keywords: expertise, education, monitoring the examination, types of expertise.

*Одержано редакцією 02.12.2016 р.
Прийнято до публікації 14.12.2016 р.*